

Лариса СЕМЕНОВСЬКА,
Світлана КІКТО

РОЗВИТОК ІДЕЇ ПОЛІТЕХНІЗМУ У ВИМІРІ МОДЕРНІЗАЦІЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Важливість актуалізації ідеї політехнізму в умовах інформаційно-технологічного зростання зумовлюється, по-перше, необхідністю ознайомлення молоді з основними інноваційними галузями й науковими принципами виробництва, формуванням у них універсальних загальнотрудових і загальнотехнічних практичних навичок, необхідних для участі у світовому господарстві; по-друге, посиленням дії закону зміни праці, що, у свою чергу, висуває перед значною кількістю людей проблему опанування новою професією внаслідок об'єктивних еволюційних перетворень у структурі виробництва. Мобільність трудових функцій сучасного робітника пов'язана не лише з переходом до іншого виду діяльності, а й з постійними трансформаціями виробничих умов на кожному робочому місці.

Окреслена проблема ґрунтовно представлена у вітчизняній історіографії радянського періоду. Передовсім відзначимо роботи, які розкривають специфіку реалізації ідеї політехнізму засобом організації суспільно корисної, продуктивної праці учнів (С. Батишев, В. Білавич, В. Брагінський, В. Коротов, О. Шапталов, С. Ширшов, Є. Ястребов та ін.); наукові дослідження, в яких висвітлено особливості забезпечення політехнічної спрямованості навчальних дисциплін природничо-математичного й гуманітарного циклів (В. Зубов, В. Ледньов, Д. Епштейн, Є. Пустовий, Б. Райський, М. Скаткін, П. Ставський, В. Струманський та ін.); фундаментальні студіювання дидактичних засад організації трудового політехнічного навчання (П. Атутов, В. Поляков, Д. Тхоржевський та ін.); науково-дослідницькі роботи, в яких визначено шляхи залучення учнів до технічної творчості та дослідницької діяльності (Ф. Даниловський, О. Сайко та ін.). Підкреслимо також, що сучасний історико-педагогічний погляд на проблему політехнічної освіти школярів здійснений у наукових розвідках таких учених, як А. Вихрущ, Й. Гушулей, О. Калігаєва, Н. Калініченко, В. Курило, В. Мадзігон, В. Сидоренко, В. Стешенко, Н. Терентьєва, Г. Терещук та ін.

Соціум у своєму розвитку завжди випереджав школу й висував до неї все більш складні вимоги, які, у свою чергу, зумовлювали необхідність їх задоволення шляхом творчих пошуків. Це сприяло залученню педагогів та учнів до освітніх цінностей, їх якісному зростанню й розвитку, а також створювало умови для виникнення й вирішення потреб нового рівня. Таке розуміння історико-педагогічного процесу дозволяє говорити про те, що ідея служіння інтересам народу, вивчення його досвіду виховання молоді неминуче призводила вітчизняну педагогічну думку до усвідомлення значення ідеї трудового виховання й політехнічної освіти як основи педагогічного процесу. Дослідження П. Атутова, С. Батишева, В. Мадзігона, Г. Назарова, Н. Терентьєвої об'єднує думка: політехнічна освіта як педагогічне явище, що забезпечувало підготовку молодих поколінь до трудової діяльності в сфері народного господарства, є об'єктивною історичною та соціально-економічною необхідністю упродовж усіх історичних періодів [2]. Відповідне трактування політехнічної освіти дозволяє узагальнити: мета, принципи, зміст, методи і форми організації політехнічної освіти змінювалися відповідно до соціально-економічних і політичних реалій життя суспільства. Науково-технічний прогрес суттєво прискорив процес перетворення сільськогосподарської праці в трудову діяльність, адекватну важкій машинній індустрії не лише за ступенем енерговикористання, а й за рівнем організації та використанню застосування науки. Це виступало важливою передумовою розвитку ще однієї закономірності: чим вищим є

соціально-економічний рівень розвитку суспільства, тим більше виявляється необхідність забезпечення єдності й взаємозв'язку політехнічної підготовки учнів як міських так і сільських шкіл, а також актуалізується потреба розкриття усіх функцій такої підготовки (виконавських, управлінських, організаторських) для праці у сфері матеріального виробництва. У зв'язку з цим важливо підкреслити, що розвиток виробництва орієнтував працівників на свідоме використання знань, поєднання розумових і фізичних зусиль, подолання репродуктивних форм діяльності, новаторство, творчість. Ці впливи чітко простежуються на прикладі сільськогосподарських працівників. Так, у другій половині ХХ століття успіх трудової діяльності механізатора залежав уже не лише від досвіду й інтуїції, а й від свідомого використання знань, передових прийомів.

У дослідженнях учених-політехністів переконливо доведено, що політехнічна освіта сприяла не лише формуванню професійної мобільності робітників, але й активному розвитку їх духовних сил і здібностей, становленню наукового світогляду, вихованню високої моральності, свідомості, творчого відношення до праці. Тож у ХХ ст. політехнічна освіта розглядалася як складова частина всебічного розвитку особистості, як дієвий засіб її формування. Аналіз теоретичних досліджень вітчизняних педагогів і психологів (Б. Ананьєв, П. Атутов, Ю. Бабанський, Л. Божович, М. Данилов, В. Краєвський, О. Леонтєв, Б. Ломов, М. Скаткін) і узагальнення освітньої практики надають підстави зробити висновок, що процеси навчання, виховання і продуктивної праці впливають на свідомість, діяльність, поведінку особистості, її волю та емоції, а тому зумовлюють в цілому загальний розвиток особистості. Отже, генезис політехнічної освіти виступає як становлення складної відкритої системи, в основі якої лежить взаємодія процесів навчання, виховання й продуктивної праці, які мають свої закономірності.

Важливою умовою формування гармонійної особистості в усі часи виступає правильний вибір професії. Від цього значною мірою залежить відношення людини до своєї праці, її трудова творча активність. Політехнічна освіта, орієнтуючи учнів у головних галузях сучасного виробництва, забезпечувала більш широку основу вибору ними професій у сфері сучасної техніки. З огляду на це важливо враховувати, що в цілому доля професій, пов'язаних із новою технікою і технологією виробництва продовжує зростати в наш час.

Залежність свідомого вибору професії і політехнічної освіти виявляється у таких аспектах: по-перше, політехнічна підготовка учнів виступає фундаментом, на основі якого здійснюється профорієнтація, а отже, повинна передувати їй. Такий підхід потребує встановлення взаємозв'язків між організаційно-педагогічними, дидактичними і виховними заходами щодо реалізації політехнічної освіти і профорієнтації. По-друге, у єдиному й цілісному навчально-виховному процесі й політехнічна підготовка, і підведення учнів до професійного самовизначення з урахуванням інтересів, здібностей і нахилів школярів – це взаємозалежні чинники розвитку особистості школяра. При цьому вони повинні здійснюватися паралельно, на всіх етапах розвитку шкільної освіти.

Здійснений у ході нашого дослідження аналіз зв'язків і залежностей, що мали місце в системі політехнічної освіти школярів досліджуваного періоду, надав підстави зробити висновок про існування загальних закономірностей її розвитку. По-перше, чим швидше в суспільстві відбувалися суспільно-політичні й соціально-економічні трансформації, тим активніше здійснювалися наукові пошуки щодо вивчення історико-педагогічного, а також створення інноваційного досвіду трудового виховання й політехнічної освіти підростаючого покоління, що, у свою чергу, сприяло актуалізації ідеї політехнізму та розбудові трудової політехнічної школи. По-друге, чим успішніше вирішувалася проблема підвищення рівня політехнічної освіти школярів, тим швидше зменшувався розрив між загальною й професійною освітою молоді, тим ефективніше

відбувалося подолання суттєвих відмінностей між працею розумовою та фізичною, що значною мірою сприяло розв'язанню комплексної проблеми формування всебічно розвинутої особистості школяра. По-третє, чим педагогічно доцільніше здійснювалася реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті у змістовій і процесуальній площинах, тим більш свідомим був вільний вибір професії випускниками; тим вищим був рівень особистісного самовизначення й самореалізації учнів у просторі суспільної праці відповідно до їх інтересів, здібностей і нахилів.

Студіювання історико-педагогічного досвіду ХХ століття виявило, що реалізація ідеї політехнізму в шкільній освіті залежала від вирішення основних суперечностей між: а) педагогічною та економічною ефективністю продуктивної трудової діяльності учнів; б) змістом праці на сучасному виробництві й реальним змістом праці школярів; в) закономірностями та логікою навчально-виховного й трудового процесів; г) професійним (вузькогалузевим) характером трудової діяльності й необхідністю формування цілісного уявлення про сучасне виробництво, а також загальнотрудової підготовки особистості. Визначені нами суперечності зумовлені, передовсім, приналежністю продуктивної праці як наукової категорії до галузі економіки, а також, невідповідністю структур і механізмів пізнавальної та предметно-перетворюючої діяльності людини.

Діяльність навчальних закладів, які готують фахівців для певної виробничої сфери, повністю спрямовується на те на те, щоб майбутній спеціаліст мав глибокі й міцні спеціальні знання, володів професійними вміннями та навичками, був підготовленим до творчих пошуків на основі емоційно-оцінного ставлення до всіх процесів, що відбуваються у певній сфері виробництва.

Випускник загальноосвітньої школи не може бути не обізнаний із загальними принципами й напрямками розвитку виробництва. Лише за умови вільного орієнтування у світі сучасних професій, він зможе реалізувати особистісний потенціал у суспільстві й знайти своє життєве покликання.

Так, досліджуючи проблему змісту політехнічної освіти В. Сидоренко звертав увагу на необхідність розширення її теоретичної складової не лише за рахунок знайомства школярів з прогресивними технологічними процесами (лазерні технології, порошкова металургія, самопоширюваний високотемпературний синтез, нанотехнологія, генна інженерія й багато інших), які починають витісняти традиційні, та новими видами обладнання, але й завдяки підвищенню уваги до питань економіки, організації й управління виробництвом, екологічних проблем виробничої діяльності. Учений доводив, що це пов'язано, по-перше, з неухильним зростанням кількості людей, які займаються управлінською та підприємницькою діяльністю, по-друге, з переміщенням основної частини витрат із сфери технології в сферу організації виробництва, оскільки його всебічне ускладнення вимагає введення нових форм організації, розподілу й контролю праці. Підкреслюючи той факт, що в наш час технологічні процеси й організаційні структури набувають швидкоплинного й гнучкого характеру, а отже, постійно змінюються в залежності від нових умов роботи, В. Сидоренко справедливо зазначав, що у змісті політехнічної освіти на перший план поряд із знаннями загальнонаукових основ техніки й технології виходить підвищення здатності особистості до комунікативної й ціннісно-орієнтаційної діяльності [3, с. 7].

Значну наукову цінність щодо актуалізації ідеї політехнізму в контексті сучасних науково-технічних і соціально-економічних трансформацій становить педагогічний доробок П. Атутова. Учений обґрунтував інноваційну концепцію політехнічної освіти. Він підкреслював, що розробка наукового забезпечення політехнічної освіти повинна мати міжпредметний характер. Тож, крім результатів власне педагогічних досліджень потрібно, на думку вченого, щоб зміст політехнічної освіти включав у себе досягнення філософії, соціології, психології науково-технічних дисциплін. Він зазначав, що

внаслідок трансформації загальної вимоги сучасного виробництва до політехнічної освіти, що характеризується спрямованістю на забезпечення максимального розвитку творчих здібностей учнів для подальшої ефективної діяльності у різноманітних галузях, посилюються виховна і розвиваюча функції політехнічної освіти. У свою чергу, це не лише сприяє адаптації особистості до наявних виробничих умов, а й забезпечує наявність в неї широкої трудової культури. Тож, у якості провідного принципу освіти, зазначав П. Атутов, має виступати діяльнісно-особистісний підхід, орієнтований на прийоми засвоєння знань, способи мислення, діяльності та розвитку творчих здібностей особистості. Обґрунтовуючи теоретичні аспекти його реалізації вчений визначав такі необхідні умови, по-перше, багатоманітність видів діяльності учнів, можливість альтернативних рішень і багатоваріантність способів ліквідації проблем; по-друге, засвоєння школярами широких теоретичних узагальнень, головних способів перетворювальної діяльності, відповідно, виокремлення у змісті освіти основних видів діяльності, типових задач і конкретних, окремих ситуацій у якості засобів їх засвоєння і вирішення [1].

Отже, реалізація ідеї політехнізму в сучасних умовах повинна спрямовуватися на формування в учнів певного відношення до техногенного середовища, яке посилює залежність людини від техніки, технологій, результатів та наслідків їх дії. Важливо, щоб вихованець школи мав чітке уявлення і усвідомлював закономірності розвитку культурно-технологічного середовища, володів здібностями до забезпечення її стабільності у суспільстві, що динамічно трансформується.

Забезпечення якісної політехнічної освіти передбачає удосконалення технологічної освіти, що, у свою чергу, приведе до змін культури особистості та суспільства, і передусім, до змін у їх технологічній культурі. У змісті загальної освіти, органічно поєднуючи природничо-наукову та гуманітарну підготовки, технологічна – покликана стати системоутворювальним складником змісту, що забезпечує входження учня в якості суб'єкта у постмодерне суспільство, в інформаційно-технологічне середовище, а також у виробничу діяльність

Зауважимо, що в ХХІ ст. спростовуються концепції технологічного детермінізму епохи Модерну, коли у структурі взаємовідносин «людина — техніка», людина вважалася елементом технологічного процесу. Крім цього, розвиток техніки набуває широкого антропологічного значення, а її взаємодія із суспільством відбувається не лише у процесі матеріального виробництва, й в усіх соціальних сферах. Відходить у минуле індустріальна доба науково-технічного прогресу з її екстенсивною, технократичною ідеологією. Новий постмодерний етап розвитку суспільства орієнтує не лише на важливість результату, але й на ефективність способу діяльності з урахуванням соціальних, екологічних, психологічних, економічних, естетичних та інших факторів. Поряд із традиційними предметно орієнтованими технічними науками надзвичайно інтенсивно розвиваються інноваційні комплексні науково-технічні й соціально-технічні галузі проблемно орієнтованого характеру (ергономіка, програмування, інженерна екологія, інженерна педагогіка, безпека життєдіяльності та ін.). Оскільки ці дисципліни утворюються в результаті інтеграції концептуальних підходів і синтезу знань із різних наукових галузей, то вони значною мірою забезпечують політехнічну перетворювально-конструктивну спрямованість діяльності особистості.

Список використаних джерел

1. Атутов П. Р. Технология и современное образование. *Педагогика*. 1996. № 2. С. 11–14.
2. Мадзигон В. Н. Продуктивная педагогика. Политехнические основы соединения обучения с производительным трудом. К. : «Вересень», 2004. 324 с.

3. Сидоренко В. Політехнічна освіта: сучасне бачення проблеми. *Трудова підготовка в закладах освіти*. 2005. № 2. С. 4–7.

Василь ФАЗАН

ВЗАЄМОДІЯ ВИКЛАДАЧА І СТУДЕНТА У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ДЛЯ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ІНВАЛІДНІСТЮ

Готовність майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії тлумачимо як особистісно-професійний конструкт, що відображає прагнення учителя фізичної культури конструювати моделі та алгоритми безбар'єрного освітнього процесу, здатність планувати та моделювати, розробляти та реалізовувати, координувати та варіювати, контролювати та верифікувати різні види індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії.

Складовими готовності, що характеризує якість підготовки майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії є:

орієнтаційний компонент, який обіймає систему знань студентів щодо варіативного різноманіття індивідуальної роботи та способів індивідуалізації фізичного виховання учнів, обізнаності майбутніх учителів фізичної культури із видами інклюзії та способами її реалізації в освітньому середовищі школи;

технологічний компонент, що вміщує систему спеціальних умінь та навичок, необхідних для здійснення моніторингу фізичного, психічного та емоційного стану учнів; комплекс педагогічних технік індивідуального корекційно-оздоровчого та реабілітаційно-абілітаційного впливу на учнів в умовах інклюзії;

професійний компонент, що віддзеркалює стійку професійну світоглядну позицію майбутнього вчителя фізичної культури в контексті індивідуалізації фізичного виховання учнів в умовах інклюзії;

індивідуальний компонент – як комплекс властивостей та якостей особистості майбутнього вчителя, що дозволяють йому оптимізувати власні зусилля в контексті індивідуалізації фізичного виховання школярів в умовах інклюзії [3].

Спираючись на зміст та структуру готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії, висуваємо показники критеріїв спираючись на те, що професійна підготовка майбутніх учителів фізичної культури у закладі вищої освіти здійснюється на основі поетапного засвоєння професійно-орієнтованих знань, які дозволяють компетентно виконувати весь спектр професійних завдань з магістральною метою – повноцінне фізичне виховання школярів [1]. Разом із цим, аналіз сучасних тенденцій підготовки майбутніх учителів фізичного виховання, невтішна статистика щодо стану здоров'я молоді дозволяє стверджувати, що в системі професійних знань студентів-випускників вкрай не вистачає обізнаності зі специфічними формами та видами індивідуальної роботи з учнями, яка дозволяє диференціювати процес фізичного виховання дітей відповідно рівня їх фізичного, розумового, психічного та емоційного розвитку. Водночас, реалізація концепції інклюзивної освіти у практику роботи загальноосвітньої школи вимагає від випускників обізнаності щодо специфічних рис інклюзії в освіті, зокрема – в контексті роботи вчителя фізичної культури в інклюзивному освітньому середовищі.

На нашу думку, показниками готовності майбутніх учителів фізичної культури до індивідуальної роботи з учнями в умовах інклюзії можуть бути обізнаність із видами індивідуальної роботи та обізнаність щодо видів інклюзії в освіті. Наявність специфічної *інформації* дозволить майбутнім учителям фізичної культури не лише орієнтуватись у проблематиці інклюзії в системі фізичного виховання, а й проектувати процес фізичного